

Зоя ТРАЦЦЯК

СПЕЦЫФІКА ЎВАСАБЛЕННЯ МАТЫВУ «НАВАЛЫ-КАНТЫНУУМА» Ў ТРЫЛОГІІ «ГАСПАДАР-КАМЕНЬ» ГЕНРЫХА ДАЛІДОВІЧА

Айчынная проза пра Першую сусветную — мастацкая сістэма, элементы якой выявіліся і сцвердзіліся на працягу XX ст. Беларуская літаратура 1920—30-х гг. уважліва ставілася да тэмы чалавека ў экстрэмальных грамадска-палітычных абставінах. Мастакі слова не толькі звярталіся да глабальных ваенных падзей 1914—1918 гг., але і ўзнаўлялі хаду Лютаўскай і Кастрычніцкай рэвалюцый 1917 г., грамадзянскага ўзброенага супрацьстаяння, нямецкай і польскай акупацыі, першых дзён Краіны Саветаў («Набліжэнне» З. Бядулі; «У поплавах» А. Гародні; «Літоўскі хутарок», «Генерал», «Рускі», «На імперыялістычнай вайне» М. Гарэцкага; «Сцежкі-дарожкі» М. Зарэцкага, «Бацькаўшчына» К. Чорнага).

Значна радзей праявіліся засяроджвалі ўвагу на нараджэнні беларускай дзяржаўнасці — тэме актуальнай, але занадта палітызаванай і шмат у чым табуіраванай.

Айчынным пісьменнікі не засталіся ў баку і ад увасаблення міжнародных падзей: «Варта на Рэйне» А. Гародні, «Герой нацыі» Э. Самуйлёнка.

Бясконнасць і татальнасць сацыяльных выпрабаванняў адбіліся на спадчыне літаратараў, якія распрацоўвалі матыў «вайны-кантынуума»¹. Бязлітасная для беларусаў гісторыя падказала мастакам слова падобны падыход да жыццёвых трансфармацый, што жывілі іх апошнімі. Катастрафізм грамадска-палітычных выбухаў, што зніталіся ў часе і прасторы ў адзін глабальны комплекс, прымушаў пісьменнікаў увасабляць у межах аднаго (групы) твораў усю плынь быцця, тым больш, што яна была звязана з іх вопытам, які патрабаваў тэрміновага аналізу-глумачэння. На гэтым шляху чакала выпрабаванне: неабходна было адабраць той матэрыял, які б не ўваходзіў у адкрытую канфрантацыю з пануючай ідэалогіяй.

Усведамленне таго, што «вайна-кантынуум» кіруе сусветам, выклікала пачуццё разгубленасці. Так, адзін з персанажаў-інтэлігентаў Г. Далідовіча ў рамане «Свой дом» зрэгаваў на тое, што адбылося, наступным чынам: «Куды кіравацца, да чаго прыстаць? Ну і час! Ну і эпоха! Чакаў-чакаў столькі перамен, дачакаўся — ажно з імі яшчэ цяжэй! Вір! Неразбярыха! Ні ў чым не гаспадар сам

Траццяк Зоя Іванаўна, дацэнт кафедры сусветнай літаратуры і замежных моў Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта, кандыдат філалагічных навук.

¹ Шараговыя персанажы-беларусы ў трапнай форме сфармулявалі сэнс дадзенага геа-палітычнага і грамадскага феномена на старонках мастацкіх твораў: «... неяк ажно здзіўна размешчана эта Беларус яна, бытта Гасподзь знарок паклаў яе так. Усё праз нас з вайной ходзяць, усё праз нас. Здаецца, каб хто перанёс яе ў другое месца, дак і нам бы па-другому жылося...» [1, с. 36].

сабе, ва ўсім залежыш ад нечаканых і неспадзяваных падзей, чужой волі. Хоць плач, хоць вешайся ад свайго бяссілля...» [2, с. 101].

Другая палова XX ст. у літаратуры таксама была звязана з асэнсаваннем падзей не вельмі далёкага мінулага. Першая сусветная вайна так ці інакш згадваецца, напрыклад, у «лейтэнанцкай прозе» — мастацкай спадчыне В. Быкава, дзе наваля адлюстравана ў рэтраспектыўным плане. Дадзены гістарычны момант — досвед бацькоў, родзічаў, знаёмых пісьменніка. Ён актуалізаваўся ў сувязі з асэнсаваннем перыпетый грамадзянскага ўзброенага супрацьстаяння, фінскай кампаніі, далучэннем Заходняй Беларусі да БССР, з падзеямі Вялікай Айчыннай (Другой сусветнай).

Напрыканцы 1970-х гг. пачаўся рост цікавасці да першай трэці стагоддзя: часу, калі адмыслова спалучыліся і знешняя, і ўнутраная палітыка, і быццё мас, і жыццё асобнага чалавека. У раманах «Чужая бацькаўшчына» В. Адамчыка, «Петраград — Брэст» І. Шамякіна, «Гаспадар-камень», «Пабуджаныя», «Свой дом» Г. Далідовіча, «Бежанцы» В. Карамазава, «Расія» У. Гніламёдава вайна і рэвалюцыя 1917 г., а таксама іх наступствы разглядаліся з вялікай часовай адлегласці, якая, у тым ліку, мела на ўвазе і новую сацыяльную парадыхму, што скарэктавала ўспрыняцце падзей і чытачом, і празаікамі. Гэта дазваляла творцам па-новаму апераваць катэгорыямі «аб'ектыўнае» і «суб'ектыўнае», адмыслова інтэрпрэтаваць старыя звышідэалагізаваныя вобразы і тэмы (асабліва набыццё беларусамі ўласнай дзяржаўнасці), змагацца са стэрэатыпнымі формамі выкладу матэрыялу, узнаўляць гісторыю ўласнага роду, карыстацца даступнымі раней дакументальнымі крыніцамі. Акрамя таго, пісьменнікі звярталіся да жыцця і дзейнасці знакамітых папярэднікаў — працаўнікоў на ніве навукі, культуры, мастацтва і асветы. Згадаем дзве постаці: Максіма Гарэцкага, што паўстала на старонках «Бежанцаў» В. Карамазава, і Ц. Гартнага, асэнсаванай Г. Далідовічам у «Сваім доме». Такая ўвага і далікатнае стаўленне да знакамітых асоб Беларусі спрыяла рэабілітацыі не толькі імён, але і ўсёй дзейнасці адраджэнцаў, самой ідэі дзяржаўнасці.

Мастакі слова, працуючы напрыканцы XX ст., адчувалі ўплыў папярэдняй беларускай і замежнай традыцыі адлюстравання Першай сусветнай. Нашчадкі ўглядаліся ў спадчыну М. Гарэцкага, Я. Коласа, Я. Купалы, К. Чорнага, А. Барбюса, Р. Ралана, Э. М. Рэмарка, Э. Хемінгуэя, каб удакладніць шэраг пазіцый: псіхалогія чалавека да і пасля пачатку татальнага канфлікту, элементы пейзажу, мастацкія прыёмы, што дапамагалі ўзнавіць атмасферу эпохі глабальнага вынішчэння, сацыяльных катаклізмаў. Тыпалагічныя і генетычныя літаратурныя перазовы былі непазбежнымі, але на іх фоне паўставала новая канцэпцыя і беларускай гістарычнай прозы, і яе ўласныя спосабы апавяду пра 1914—1918 гг.

На пачатку XX ст. амерыканскі празаік А. Эмпі, разважаючы пра ролю літаратуры пра Першую сусветную, адзначаў: неабходна, каб мастацтва слова вымусіла чытача «*бачыць* вайну, *жыць* вайной, *дыхаць* яе паветрам» (*he must see war, must live war, must breathe war*) [3, р. 2]. Перафразуючы цытату, адзначым, што айчынная проза 1980—90-х гг., прысвечаная першай палове XX ст., павінна была вымусіць жыць і дыхаць нацыянальнай гісторыяй. Г. Далідовіч, імкнучыся да выканання звышзадачы, падаў жыццё Янкавінаў («Гаспадар-камень») у шырокай і імклівай плыні айчыннага быцця: палілася вёска «ў шматлікія руска-літоўскія, руска-польскія войны, а пазней — у вайну з Напалеонам...

Але Янкавіны не зніклі... І янкавінцы, як пісалася ў старых паперах, як перадавалася з вуснаў у вусны ў вёсцы, памагалі запыняць мангола-татараў, біць тэўтонаў у Грунвальдскай бітве 1410 года. Многія служылі ў войску Вялікага Княства Літоўскага..., а пазней, пасля падзелу Рэчы Паспалітай і адыходу ў 1793 годзе да Расіі... служылі ў рускай арміі. Ваявалі з туркамі, з Напалеонам, на Каўказе, у Крымскай вайне. Нямала мужчын пагінула, праліло крыві за волю Балгарыі, а ўжо ў гэтым стагоддзі — у вайне з японцамі...» [4, с. 134—135]. Гэты кароткі,

але грунтоўны гістарычны экскурс натуральна ўваходзіў у аповед, які павольна набліжаўся да кропкі біфуркацыі — 1 жніўня 1914 г.

Гісторыя Янкавінаў арганічна ўзбуйнялася да агульнабеларускага маштабу, бо шмат са згаданага датычылася не толькі аднаго населенага пункта, але і ўсяго беларускага свету, што неаднаразова палаў і ў літаральных, і ў метафізічным сэнсе. Багатае на навалы нацыянальнае быццё паўставала ў выглядзе нізкі (кантынуума) баявых дзеянняў, якая ў XX ст. павінна была падоўжыцца да неабсяжнасці. Таму напрыканцы трылогіі («Свой дом») пісьменнік лаканічна перадаў, што адбылося з вёскай у 1940-я гг.: «Янкавіны (168 двароў) у 1943 годзе, у блакаду, згарэлі, а іхніх ацалелых людзей фашысты вывезлі ў Германію. Адрадзіліся ў канцы саракавых гадоў (цяпер у іх 65 хат). Вёска, як і ўся Беларусь, а таксама як і ўся акупаваная фашызмам савецкая зямля, у гады вайны і нейкі час пасля яе аб'яўлялася Сталіным “не внушающей доверия...”» [2, с. 351]. Далей Г. Далідовіч прыгадаў яшчэ адзін катаклізм, што напаткаў Бацькаўшчыну — чарнобыльскую катастрофу. Дарэчы, манера выкладу матэрыялу ў эпілозе да рамана «Свой дом» нагадвае фінальныя раздзелы няскончанай «Камароўскай хронікі» М. Гарэцкага, дзе літаральна кожны канспектывны эпизод паўставаў як сюжэт для новага твора.

Не менш значная мэта падобных разгорнутых рэтраспекцый Г. Далідовіча — змаганне супраць агрэсіўных рэнегатаў, што жадалі знішчыць усё беларускае. Адзін з найгоршых «патрыётаў» (беларус па паходжанні) у рамана «Гаспадар-камень» спаўядаўся так: «...я пачаў хадзіць па вёсках і збіраць старыя кнігі, рукапісы, дакументы. ...Пакідаю без памяці, гісторыі... Каб былі ніхто! Хай жывуць, каб толькі даваць мяса, малако, жыта, бульбу, лён, садавіну і гародніну, рыбу, лес... З'едзена, выпіта — і ўсё забыта...

Я ўсё перайначу... Даб'юся, каб Янкавіны назвалі якімі Глупікамі, Налібакі — Сабачым Сялом, Дзераўную — Балотам, Рудню — Жабракамі...» [4, с. 248].

Мастаку слова спатрэбілася грамадзянская мужнасць, каб выкласці сваю пазіцыю, а пазней выдаць твор, які ў першай палове 1980-х гг. вылучаўся арыгінальнай канцэпцыяй нацыянальнай гісторыі. Паводле Л. Сіньковай, «Генрых Далідовіч палічыў, што найлепшай мовай для паразумення з любым чытачом з'яўляецца мова фактаў, і таму два апошнія раманы са сваёй трылогіі пра станаўленне беларускай дзяржаўнасці ў XX стагоддзі... праймаюць у жанры дакументальна-мастацкіх» [5, с. 251—252]. Падобны сінтэз двух пачаткаў (асабліва падчас літаратурнага асэнсавання крызісных падзей), напрыклад, вызначаў шуканні М. Гарэцкага, А. Адамовіча, С. Алексіевіч.

Стварэнне Г. Далідовічам трылогіі звязана не толькі з жаданнем апець і зрабіць больш зразумелым шараговаму чалавеку беларускае мінулае, а і з непакоем пра сучасны стан грамадства. С. Андраюк адзначаў: «...драматычнае становішча і самапачуванне вёскі як асновы нацыянальнага бытавання абавязкова прымусіла думаць пра дзяржаўнасць, пра гісторыю — больш далёкую і нядаўнюю. Менавіта з такога самаадчування, разумення ўзаемазалежнасці гісторыі і сучаснасці ў самых розных яе аспектах, думаецца, нарадзіліся раманы пісьменніка» [6, с. 29]. Такое сузіранне былога — не выпадковае, бо мастак слова стаў сучаснікам драматычных падзей: вайны ў Афганістане і катастрофы ў Чарнобылі.

Раман «Гаспадар-камень» — твор, прысвечаны быццю беларускай вёскі напружаны сусветнай вайны. Думка пра надыход чарговай навалы карэктавала паводзіны і мадэль светасузірання персанажаў. Паводле Г. Далідовіча, толькі моладзь бачыла нейкі пазітыўны патэнцыял катаклізму, што меўся пачацця летам 1914 г., «бо не ведалі, што гэта такое. Як ні расказвалі пра яе былыя франтавікі, інваліды, як ні страшылі старэйшыя кабеты..., а яны ўсё роўна думалі пра вайну найперш як пра нейкую гульню, дзе можна выявіць сваю кемнасць, смеласць, лёгка перамагаючы непрыяцеля, дастаць геройскіх узнагарод...» [4, с. 24]. Нягледзячы на тое, што падобным чынам на ваенныя падзеі, якія пакуль толькі гіпатэтычна маглі захапіць у палон, рэагавалі і іншыя персанажы-папярэднікі (героі З. Бядулі, М. Гарэцкага,

Э. М. Рэмарка, Э. Хемінгуэя), Г. Далідовіч, на наш погляд, амаль вычарпальна ўвасобіў наўна-рамантычныя ўяўленні, што кіравалі думкамі такой моладзі.

Паступова падыходзячы да ўвасаблення падзей вайны і рэвалюцыі, Г. Далідовіч не забываўся на эпізоды, звязаныя з апакаліптычнымі прадчуваннямі вяскоўцаў: «...кажуць... сёлета канец свету будзе... Пакліча ўсіх бог на праведны суд» [4, с. 34]. Такія сумныя прадказанні звычайна «пацвярджаліся» астранамічнымі ці прыроднымі з'явамі, што ўсведамляліся як містычнае і загадкавае. У рамане «Гаспадар-камень» у якасці прыкладу паўстаў эпізод з вялікімі чырвонымі слупамі на зімовым небе, што «расчытаў» стары і напаўсляпы жыхар Янкавінаў: ён угледзеў дату «1914». У гэтым выпадку трэба згадаць апавяданне «На этапе» М. Гарэцкага (шэсце постацей, што нагадвалі вайскоўцаў, і парад лічбаў — 1914, 1915, 1916 — на небе на Вадохрышча) і раман «Плач перапёлкі» І. Чыгрынава (некалькі сонцаў на ранішнім небакраі). Дадзеныя малюнкi звязаны з айчынным фальклорам, «Словам пра паход Ігаравы». Невядомы аўтар ужо на самым пачатку твора прадказвае няўдалую вайсковую кампанію князя:

І заступіла шлях яму сонца сляпое;
ноч разбудзіла птушак стогнамі навалніцы;
свіст звярыны прачнуўся... [7, с. 101].

Сонечнае зацьменне, з'яўленне на небасхіле некалькіх сонцаў ці месяцаў, каметы — найбольш распаўсюджаныя вяшчальнікі нягод, што так ці інакш паўставалі на старонках твораў беларускіх мастакоў слова на працягу некалькіх стагоддзяў. Такое адмысловае назіранне за аб'ектамі нежывой прыроды, праявамі метэаралогіі і астраноміі дазваляе меркаваць пра менталітэт народа, вызначаць архетыповая для яго вобразы.

Згадкі пра апакаліпсіс і надыход чарговага этапу грамадскай нестабільнасці паўплывалі на чуйных персанажаў, якія, карыстаючыся выразам М. Гарэцкага, звярнуліся да «патаёмнага»: «Можа, мы, людзі, самі вінаватыя, самі добра не беражом гэты свет, глумім, штурхаем яго да бяздоння?! Але чаму мы такія тады бяздумныя, неасцярожныя, негаспадарлівыя, грэшныя??? Чаму мы не можам жыць без граху???» [4, с. 36]. Фармальна персанаж звяртаўся да сакральных сіл, але зразумела, што Г. Далідовіч вымушаў яго шукаць адказы на балючыя пытанні эпохі перш за ўсё ў самім сабе, нацыянальнай і сусветнай гісторыі, сучасным стане грамадства.

Другая група спрадвечных пытанняў характарызавала быццё беларускага інтэлігента ў першым пакаленні: «...дзіва: хто і калі ўсклаў на яго такую ношку — жыць не толькі сваімі страўнікавымі, але яшчэ і высакароднымі думкамі і пачуццямі, быць свядомым, рабіць тое, што не прыносіць дабрабыту, а толькі непрыемнасці, пакуты? Чаму яна, тая ношка, дзе думы, пачуцці, свядомасць, чужая, лішняя, абыякавая, а то нават проста невядомая іншым?...» [4, с. 76]. Персанаж Г. Далідовіча не жаліўся, а канстатаваў, што яго лад жыцця і мыслення радыкальна адрозніваўся ад масавага. Адказ на падобныя разважанні, паводле аўтарскай канцэпцыі, трэба было шукаць у нацыянальнай гісторыі.

Паказальна, што падзеі Першай сусветнай у рамане «Пабуджаныя» ў асноўным падаюцца Г. Далідовічам двума шляхамі: у формах рэтраспекцыі ці сненняў Янкі Нямкевіча. У такім выпадку вайна паўстае як фон для іншых грамадскіх працэсаў. Адлюстраванне памежнага стану сну дазволіла мастаку слова ўгледзецца ў спецыфічнае самапачуванне персанажа, які пакутаваў на лёгкаю форму ваеннага неўрозу. Дарэчы, пісьменнік працягнуў традыцыю ўвасаблення псіхалагічных зрухаў (з нагоды ўдзелу ў баявых дзеяннях новага татальнага тыпу), закладзеную М. Гарэцкім («На імперыялістычнай вайне») і працягнутую, напрыклад, П. Галавачом у рамане «Праз гады».

Паводле Г. Далідовіча, само сненне павінна было дэмістыфікавацца: крыніцай усіх вобразаў-летуценняў паўставала рэчаіснасць. Янка трызніў, што «вось

блізка, за некалькі крокаў да яго... гупнуўся снарад, выбухнуў і асляпіў ды аглушыў. ...Збіла з ног, алякло гарачым болем у лопатцы. Ён нема закрычаў ад болю і адчаю — яго ж, параненага, кінуць тут, на полі, а то і затопчуць *свае ж салдаты*» (курсіў наш. — З. Т.) [8, с. 107]. Недавер персанажа да «сваіх» нарадзіўся невыпадкова: дзейную асобу на самой справе «паранілі не варожыя асколкі, а падбілі свае ж кулі. Адзін з рускіх аэрапланаў, што ляцеў на непрыяцельскія аковы, гупнуўся ад завірухі ды сустрэчнага ветру ззаду сваіх на зямлю і чамусьці застрактаў з кулямёта ў іхнія спіны...» [8, с. 17].

«Ваенны» вопыт іншых жыхароў Янкавінаў быў больш сціплым у плане ведання франтавой рэчаіснасці. Яны чулі кананаду, выпадкова траплялі пад артабстрэл, бачылі на небе таямнічыя бліскавіцы, сутыкаліся з наступствамі сродкаў масавага вынішчэння, размаўлялі з непасрэднымі ўдзельнікамі падзей. Затое дадзеныя персанажы сутыкнуліся з іншымі праявамі Першай сусветнай: бежанствам, рэквізіцыямі, праблемнай адаптацыяй да адносна мірнага жыцця фізічна і псіхічна траўмаваных ветэранаў бойні.

Былыя салдаты, вяртаючыся дадому, спазнавалі «альтэрнатыўны» фронт мікракосм вайны. Цывільныя апавядалі пра нязвыклых для іх праявы: «...летась, як толькі зіма пачалася, тут абіралаўку... увялі. Сані сена, два мяхі жыта, тры мяхі аўса забралі... Але мала нястач, дык колькі страху нацяrpеліся! Як пачаў сюды ісці немец, дык наперадзе яго павалілі бежанцы. ...Запрудзілі, здаецца, увесь свет... Пазалетась і нас Сяргеенка сабраў у воласці ды кажа: прыйшла з павета папера, каб сыходзілі з вёскі. ...Куды сыходзіць? Чаго?.. Дзе дзенешся, супроць сілы не пойдзеш. Мусілі спакоўваць вандзэлкі, сабраліся ўжо ўсёй вёскай у свет вялікі брысці. Аж новую паперу прыслалі: не, трэба ўсім тутэйшым вёскам застацца на месцы. Паставілі тут салдатаў, а нашых людзей ганялі за Налібакі рэзаць лес, рыць аковы...» [8, с. 22]. У дадзеным выпадку Г. Далідовіч каротка, але ёміста падаў вопыт персанажа-жыхара прыфрантавых губерняў. Так мастак слова працягнуў мастацкі вопыт З. Бядулі, П. Галавача, М. Гарэцкага, К. Чорнага і іншых пісьменнікаў, якія так ці інакш звярталіся да тэмы бежанства, увасаблялі псіхалагічную траўму беларуса, выкліканую гвалтоўнай зменай месца жыхарства і сацыяльнага статусу. Цікава, што калейдаскапічная манера выкладу матэрыялу нагадвае пра дасягненні ваеннай літаратуры першай трэці XX ст.: М. Гарэцкі; Дж. Дос Пасас, Э. М. Рэмарк, Э. Хемінгуэй і інш. падобным чынам «манціравалі» невялікія, вонкава нязначныя фрагменты, каб падаць шырокую і сэнсава насычаную панараму той навалы.

Генрых Далідовіч глыбока раскрываў сутнасць бежанства для шараговага беларуса: «...нялёгка кожнаму бежанцу — чалавеку, адарванаму ад роднага кутка, свайго жылля, ад гаспадаркі альбо службы. Ясна, было нявесела польскім уцекачам. Ды ўсё ж сярод іх пракідвалася нямала багатых і ўплывовых, і яны не пакідалі ў бядзе суродзічаў. Заадно пра іх болей дбаў і царскі ўрад. Бежанцам-беларусам, хоць яны знаходзіліся на сваёй зямлі, было цяжэй. Сярод іх не мелася шмат людю з добраю капейкаю, знатнага, пра іх гэтак не клапаціўся Петраград, дык які ўжо раз за гісторыю працавітыя, спакойныя, а то і без'языкія беларускія сяляне... былі кінуты на самавыжыванне» [8, с. 92]. Думкі мастака слова прагучалі вельмі востра, бо пісьменнік дазволіў сабе запыніцца на тэме, што выклікала шмат непаразуменняў нават у познесавецкія часы, калі ствараўся раман.

Назіранні Г. Далідовіча працягвалі традыцыю мастацкага ўвасаблення здзекаў з бежанцаў (шырэй — праблемы міжнацыянальных зносін у межах поліэтнічных дзяржаўных утварэнняў). Згадаем хаця б эпізод з рамана М. Лобана «На парозе будучыні»: «...з маёнтка рыссю выскачыла паўсотня казакоў на чале з самім есаулам і накіравалася проста ў сасоннік, дзе стаяў табар. Паблізу табара частка казакоў спешылася і, узброіўшыся суччам, пачала разграбаць агні і выварочваць у прысак бежанскі наедак. Гэта не выклікала ніякага ні шуму, ні крыку. Той, каго штурхалі ў бок, падымаўся, падыходзіў да воза. Толькі дзеці не маглі ніяк прывыкнуць да страху... Казакі не чакалі гаспадароў, самі бралі і запрагалі

коней, ускідвалі на вазы ўсё, што валялася каля вогнішча, і выводзілі коней на дарогу...» [9, с. 84]. Розныя па часе ўзнікнення назіранні мастакоў слова знутры разбуралі ідэю інтэрнацыяналізму. Менавіта старыя міжэтнічныя праблемы, якія практычна ўвайшлі ў «калектыўнае бессвядомае» пэўнага народа, перашкаджалі нараджэнню новай па-за нацыянальнай еднасці грамадзян СССР.

Асобнае месца ў трылогіі Г. Далідовіча займае вобраз ворага. У час глабальнай нестабільнасці, калі грамадскі лад ліхаманкава змяняўся, персанажы кожны раз вымушана пераасэнсоўвалі катэгорыі «свайго» і «чужога». Унутраная і знешняя палітыка, адносіны да нацыянальнага пытання, уласныя маральна-этычныя імператывы неаднаразова змянялі сімпатыі і антыпатыі дзейных асоб. Адзінымі канстантамі ўсё ж засталіся ўзаемнае каханне герояў (Зося і Янка), якое вытрымала практычна ўсе выпрабаванні, і гуманнае стаўленне да чалавека.

Маштабная задума Г. Далідовіча дазволіла яму заглыбіцца ў спасціжэнне аднаго з найбольш складаных перыядаў нацыянальнай гісторыі. У трылогіі, што складаецца з раманаў «Гаспадар-камень», «Пабуджаныя», «Свой дом», асэнсаваны цэлы комплекс быцця (кантынуум), што ўбірае ў сябе шэраг крызісных з'яў і працэсаў: Першая сусветная вайна, рэвалюцыі 1917 г., праблемы міжнародных зносін, набыццё беларусамі дзяржаўнасці і інш. Письменнік адмыслова спалучыў імкліваю плынь жыцця асобнага населенага пункта — вёскі Янкавіны — з жыццём знакавых для тагачаснай Беларусі гарадоў — Мінска, Смаленска, Петраграда. Аўтар паяднаў у адным апаведзе і плён мастацкага вымыслу, і звышактуальныя для 1980—90-х гг. дакументальныя крыніцы, што на той момант не так даўно пакінулі спецсховішчы, і асобныя фальклорныя вобразы і сюжэты. Акрамя таго, у творах прысутнічае «напамін» пра багатую сусветную традыцыю ўвасаблення ваенных падзей, далёка не механічна прыўлашчаную і пераасэнсаваную пісьменнікам: ад спадчыны Э. М. Рэмарка і Э. Хемінгуэя да напрацовак М. Гарэцкага і К. Чорнага.

Спіс літаратуры:

1. Чыгрынаў, І. Плач перапёлкі / І. Чыгрынаў // Плач перапёлкі : Раман, апа-
вяданні. — Мінск : Мастацкая літаратура, 2004. — С. 7—294.
2. Далідовіч, Г. Свой дом / Г. Далідовіч. — Мінск : Мастацкая літаратура,
1992. — 351 с.
3. Empey, A. G. First Call. Guide Posts to Berlin / A. G. Empey. — New York,
London : G. P. Putnam's Sons, 1918. — 369 p.
4. Далідовіч, Г. Гаспадар-камень / Г. Далідовіч // Выбранае. — Мінск :
Мастацкая літаратура, 1995. — С. 9 — 346.
5. Сінькова, Л. Мець уласны погляд на сваю гісторыю: проза пра Слуцкі
збройны чын / Л. Сінькова // Паміж тэкстам і дыскурсам: беларуская літаратура
XX — XXI стст.: гісторыя, кампаратывістыка і крытыка (літаратурная крытыка,
артыкулы, гутаркі). — Мінск : Паркус плюс, 2013. — С. 251—261.
6. Андраюк, С. Проза / С. Андраюк // Гісторыя беларускай літаратуры
XX стагоддзя. У 4 т. Т. 4. Кн. 2. 1986 — 2000 / Нацыянальная акадэмія навук
Беларусі. Інстытут літаратуры імя Я. Купалы. — 2-е выданне. — Мінск : Бела-
руская навука, 2002. — С. 8—38.
7. Слова пра паход Ігаравы // Беларуская літаратурная спадчына : анталогія.
У 2 кн. Кн. 1. — Мінск : Беларуская навука, 2011. — С. 98—116.
8. Далідовіч, Г. Пабуджаныя / Г. Далідовіч. — Мінск : Мастацкая літаратура,
1989. — 567 с.
9. Лобан, М. На парозе будучыні / М. Лобан // Выбраныя творы. — Мінск :
Беларуская навука, 2015. — С. 21—328.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 22 студзеня 2019 года.

Рэзюмэ

Зоя ТРАЦЦЯК

**Спецыфіка ўвасаблення матыву «навалы-кантынуума»
ў трылогіі «Гаспадар-камень» Генрыха Далідовіча**

Артыкул працягвае серыю публікацый аўтара, прысвечаных асэнсаванню нацыянальнай гісторыі XX ст. у творах беларускіх пісьменнікаў. На прыкладзе трылогіі Г. Далідовіча «Гаспадар-камень» разглядаецца матыву «навалы-кантынуума» (ад выпявання ідэі пра бясконцасць грамадска-палітычных выпрабаванняў да ўвасаблення асобных катастрофічных падзей). Асабліва ўвага звернута на аўтарскую канцэпцыю апаведу пра Першую сусветную вайну, рэвалюцыі 1917 г., акупацыю немцамі беларускіх тэрыторый, нараджэнне айчынай дзяржаўнасці. Прасочваюцца перазовы спадчыны Г. Далідовіча са здабыткамі беларускіх і замежных пісьменнікаў (М. Гарэцкі, П. Галавач, Э. М. Рэмарк, Э. Хемінгуэй і інш.).

Ключавыя словы: Г. Далідовіч, матыву «навалы-кантынуума», беларуская гістарычная проза, Першая сусветная вайна, рэвалюцыі 1917 г., беларуская дзяржаўнасць.

Summary

Zoya TRATSIK

**Specifics of continuous disaster motive depiction in the trilogy
«Master-stone» by Henrych Dalidovich**

The article continues the series of author's publications devoted to the 20th century national history comprehension in the works of Belarusian writers. On the example of the trilogy «Master-stone» by H. Dalidovich the motive of continuous disaster (from the maturation of the socio-political trials infinity idea to the individual catastrophic events realization) is considered. Particular attention is drawn to the author's conception of the narration about the First World War, the revolutions of 1917, the German occupation of Belarusian territory, the birth of Belarusian statehood. Some interconnections of H. Dalidovich's heritage with the achievements of Belarusian and foreign writers (M. Haretsky, P. Halavach, E. M. Remarque, E. Hemingway) are traced.

Keywords: H. Dalidovich, motive of continuous disaster, Belarusian historical prose, the First World War, revolutions of 1917, the Belarusian statehood.

